

יסודות סוכה

שיעור שביעי

מצות הישיבה בסוכה

מקורות

- א. ויקרא פרק כג פס' מב-מג
- ב. גמ' כז. "מתני'... הכתוב קבעו חובה"; גמ' כח: "מתני'... הא בעיוני"
- ג. ירושלמי פ"ב ה"י "כתיב בסכת תשבו... כליו לסוכה"
- ד. משנה מח. "סוכה שבעה..."; רש"י שם, ד"ה לא יתיר; ר"ן כג. ד"ה סוכה שבעה
- ה. המאור הקטן פסחים כו:-כז. "ויש ששואלין... וטעם נכון הוא"; שו"ת הרשב"א ח"ג סי' רפז
- ו. שערי תשובה (תשובות הגאונים) סי' שט
- ז. מנחת חינוך מצוה שכה אות י; שערי יושר שער ג פרק כ "ואם אמנם... החג וכן בציצית"

ירושלמי סוכה פ"ב ה"י

כתיב 'בסכת תשבו' - ואין תשבו אלא תדורו. כמה דאת אמר 'וירשתם אותה וישבתם בה'. שיהא אוכל בסוכה ומטייל בסוכה ומעלה כליו לסוכה.

המאור הקטן פסחים כו:-כז.

ויש ששואלין באכילת מצה מה טעם אין אנו מברכים עליה כל ז' כמו שמברכים על הסוכה כל ז', דהא גמרינן מהדדי שלילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות בין במצה בין בסוכה, כדאיתא בפרק הישן. ויש להשיב, לפי שאדם יכול בשאר ימים לעמוד בלא אכילת מצה ויהיה ניזון באורז ודוחן וכל מיני פירות, משא"כ בסוכה שאין יכול לעמוד בלא שינה ג' ימים והוא חייב לישן בסוכה ולטייל בה. והיינו דאמרינן בשבת בפרק רבי אליעזר: 'מצה וכל מכשיריה דוחין את השבת, דברי רבי אליעזר. מנא ליה לר"א הא, אי מסוכה, מה לסוכה שכן נוהגת בלילות כבימים'. זהו טעם שמברכין על הסוכה כל ז' ואין מברכין על מצה כל שבעה, וטעם נכון הוא.

שו"ת הרשב"א ח"ג סי' רפז

עוד אמרת: הא דאמרינן גבי סכה, דגמרינן ט"ו ט"ו מחג המצות, מה מצה לילה הראשונה חובה ושאר הימים רשות; א"כ, מה טעם מברכין על הסכה כל שבעה, מה שאין כן במצה? ואמרת, דלא גמרינן חמשה עשר חמשה עשר מחג המצות אלא לענין אכילה בלבד, אבל מצות ישיבה יש בכללה דברים הרבה, צריך שיתקיים אחד מהם, ואם לא קיים אחד מהם, כבר בטל המצוה, אם לא יבטל מחמת אותן הדברים הפוטרין אותה מן המצוה.

תשובה: כבר נשאלתי על זה, והשבתי כעין מה שאמרת אלא שהוספתי בו דברים. ועוד, כי לשון זה שאמרת: צריך לקיים אחד מן הדברים שיש בכלל הישיבה ואם לא קיים כבר ביטל קיום זה, וביטול זה לא ידענו.

וזה אשר השבתי: שהתורה אמרה: בסכות תשבו שבעת ימים, ואמר רבותינו ז"ל: תשבו כעין תדורו, ולפיכך כשהוא צריך לסעוד סעודה או לישן צריך לסעוד ולישן שם, אבל כל שאינו סועד, ואפילו אוכל פירות בעלמא אינו חייב על כל פנים לסעוד שם. דלא קי"ל כרבי אליעזר דאמר: חייב אדם לאכול י"ד סעודות בסכה, ומשום: תשבו כעין תדורו, וכבר חזר בו והודה כדברי חכמים דאינו חייב אלא לילה הראשון משום דגמרי חמשה עשר חמשה עשר מחג המצות; וכן אם היה אפשר לו שלא לישן, לא היה מחוייב על כל פנים ליכנס בסכה ולישן. והגע עצמך, הרי שהוצרך לדבר מצוה כל הימים, או שהיה הולך בדרך ונפטר מן הסכה, ויום אחרון של חג חזר ויכול לעמוד בלא סעודה ובלא שינה, אין אנו מחייבין אותו לסעוד ולישן כדי לקיים מצות סוכה, שלא חייבתו התורה בכך. אלא אני אומר: שמצות אכילת מצה אינה אלא לילה ראשונה, ואפילו רצה לאכול פת, ואפילו אותה לילה עצמו, אינו חייב לאכול מצה משומרת, שלא חייבתו תורה אלא לאכול כזית מצה, ואחר כך בין יאכל מצה משומרת בין לא יאכל מצה שאינה משומרת, רשאי. אבל בסכה, כל שאוכל פת וכל שהוא ישן, מחוייב לאכול ולישן בסוכה, דתשבו כעין תדורו אמר רחמנא; והילכך, כל שהוא אוכל או ישן, חייבתו תורה להיות בסכה; ולפיכך מברך בשאר הימים כבלילה הראשון, ולפי שאינו מחוייב לאכול פת אלא לילה הראשון, גם לילה הראשון של חג הסכות אין החיוב, אלא משום דגמרינן חמשה עשר חמשה עשר מחג המצות.

שערי תשובה סי' שט

רב נטרונאי ז"ל. ושאלתם האידנא מחייבי למעבד סוכה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות או לא. תשובה: כך חזינו דלא מחייבי ישראל למעבד סוכה אלא בביתיה בדירתיה היכא דאכיל ושתי וגאני תמורת דירתו של כל השנה כולה, אבל בתי כנסיות ובתי מדרשות אין מיוחד' אלא לשיבה לתפלה ולתורה. אבל אם עושין בשביל עוברי דרכים שאוכלי' שם וישנים שם יפה הם עושים, אבל בני העיר לסמוך על סוכה של בית הכנסת לצאת בה ידי חובתן אין יוצאי' אלא בסוכה של כל אחד ואחד בביתו. לפיכך כשעושים סוכה בבית הכנסת אין צריך לברך עליה, שלא לעצמן עושין אלא לעוברי דרכים.

מנחת חינוך מצוה שכה אות י

ואם כי אין דרכי בחיבור זה להאריך בקושיות ופירוקים מה שאינו נוגע לדינא, מכל מקום לא אמנע לתרץ קושיית התוס' שהיא לעניות דעתי סברא נכונה, במה שהקשו בדף ט' למה לי קרא בסוכה ד'לך' למעוטי גזולה, הא הוה ליה מצוה הבאה בעבירה, וליכא למעוטי שאול דהא שאול כשר וגזולה בלאו הכי פסולה, ע"ש. ונראה לי, הדנה שני מינים יש במצות עשה, א' שהוא חיוב אקרקפתא דכל איש מישראל כמו תפילין ואתרוג ואכילת מצה. ומצוה כזו אם מקיים אותה עושה רצון הבורא ית' ויתעלה כי כן צוה לו המלך ב"ה, ואם מבטל המצוה ואינו מניח תפילין או שלא נטל לולב ביטל המצוה ועשה נגד רצונו ית' וענוש יענוש. ויש מצות שאין חיוב לעשותם, כגון ציצית, דהתורה לא חייבה אותו ללבוש בגד של ד' כנפות, ואם רוצה הולך בלא בגד של ד' כנפות ואינו נגד רצון הבורא ב"ה, אך אם מביא עצמו לידי חיוב, שבכיון לובש ד' כנפות לקיים מצות ציצית, זה דרך הטוב וישר. הכלל, אם מקיים מצוה זו עושה רצון הבורא ב"ה, אבל אם אינו מקיים מצוה אינו עובר על רצונו רק דאינו מקיים המצוה. וכן מצוה זו, דהיינו סוכה, יש בה שני חלקי המצוה, דהיינו כליל א' של סוכות מ"ע לאכול כזית בסוכה ומחוייב לחזור אחר סוכה, ואם אינו רוצה לאכול אינו מועיל, כי הוא מחוייב לאכול כמו מצה ותפילין, ואם לא קיים המ"ע בלילה ראשונה עשה נגד רצונו ית'ש. ובשאר הלילות וימים, אם רוצה אינו אוכל ואינו יושב בסוכה ואין שוב חיוב עליו, כמו ציצית, אך אם אוכל מצות עשה לאכול בסוכה ומקיים רצונו ב"ה, אבל אם אינו אוכל אין חיוב. וגם בשני מצות הללו הוא בצירוף ג"כ שמבטל המצוה ועושה נגד רצונו כמו שאינו מניח תפילין, כגון אם לובש בגד של ד' כנפות ואינו מטיל ציצית אז עובר על המצוה, וכן אם אוכל אכילת קבע חוץ לסוכה עובר על המצוה. הכלל, דאם עושה המצוה מקיים בכל ענין המצוה ועושה רצונו ב"ה, ויש שאינו מקיים המצוה ועובר על רצונו, כגון בלובש בגד של ד' כנפות או אוכל קבע חוץ לסוכה, ויש שאינו מקיים המצוה וגם אינו עובר, כגון באינו לובש הבגד ואינו אוכל כלל, וז"פ. והנה נראה הא דמצוה הבאה בעבירה אינו יוצא, הטעם דהקב"ה אינו רוצה בכך ולא לרצון לפניו דסניגור יעשה קטיגור, ער"נ פ' לולב הגזול ו'אני ה' שונא גזל בעולה'. והנה משום זה שייך שפיר לומר דלא יצא ידי המצוה כי זה אינו רצון הבורא ית' וא"כ לא קיים המצוה, וזה שייך שפיר במצוה החיובית, כיון דלא יצא ידי חובת המצוה ממילא לא עשה המצוה וביטל המצוה, כי זה בזה תליא כמ"ש. אבל במצות שאינם חיובית, כגון ציצית וסוכה בשאר ימי החג, אם הם באים בעבירה, אמת דלא קיים רצון הבורא ב"ה כי אין זה רצונו ית' אבל מ"מ לא ביטל המצוה רק דלא קיים והוה ליה כמי שאינו לובש בגד כלל או לא אוכל כלל דלא ביטל ולא

קיים, הכא נמי נהי דלא קיים המצוה כי לא לרצון לפניו בזה אבל מכל מקום לא ביטל ולא נוכל לרדן אותו כמו שאוכל חוץ לסוכה או שלובש בגד בלא ציצית רק הוא כמו שאינו עושה המצוה כלל והולך בלא בגד או שאינו אוכל כלל כי באמת הוא לובש ציצית ואוכל בסוכה אך שאינו לרצון לפניו ית' ה"ל כאילו לא קיים המצוה, אבל לא נוכל לרדן אותו כאלו ביטל המצוה כיון דמ"מ עושה המצוה עיין ותבין... אך זה אי אמרינן מחמת מצוה הבאה בעבירה, אבל אם התורה פסלה גזול בפירוש הוי ליה כמי שסיכך בסכך פסול שאין גידולו מן הארץ או מקבל טומאה דלאו סוכה כלל, ואם אוכל הוי ליה כמי שאוכל בבית, כיון דהתורה גזרה דזו לא הוי סוכה כלל. א"כ ניחא, דאי מחמת מצוה הבאה בעבירה, נהי דבחג אם ישב בסוכה כזו לא קיים המצוה אבל לא ביטל, אבל עתה התורה גילתה דגזול פסול, א"כ ה"ל כאילו ביטל העשה כמו שאוכל בביתו. לכך כתבה התורה 'לך' למעוטי גזול גבי סוכה וגבי ציצית, כנלע"ד. הכלל, דמצוה הבאה בעבירה דמצוה הוי מצוה רק באה ע"י עבירה, א"כ הסוכה הוי סוכה רק שלא לרצון יחשב, אבל מ"מ אינו יושב חוץ לסוכה ואינו מבטל המצוה, אבל מה שהתורה פסלה אם כן ממילא אינו מצוה כלל ועובר מה שישב חוץ לסוכה. הפוך בה כו' כי הדברים לענ"ד כנים ואמיתים, והארכתי עוד בזה דרך פלפול, אין כאן מקום בחיבור זה.

שערי יושר שער ג פרק כ

ואם אמנם לענ"ד אין דברי המנחת החנוך מחוורים בזה, דענין הממוצע שהמציא המנחת חינוך לומר דבמצות ציצית וסוכה אף שלא קיים המצוה מ"מ לא ביטל מ"ע, הוא דבר רחוק מן השכל, דהנהגה אם היה מקום לומר דכונת התורה במצות ציצית שאסרה תורה לבישת ד' כנפות בלא ציצית, וכן בסוכה אסרה ישיבת קבע בבית חוץ לסוכה, וזוהי עיקר המצוה שבשעה שאוכל לא תהיה אכילתו חוץ לסוכה, ובשעה שלובש לא יהיה מחוסר ציצית, אז הוי דברי המנחת חינוך מובנים, דאם לבש ד' כנפות והטיל בהם ציצית שהם בגדר מצוה הבאה בעבירה, יש מקום לומר דאין זה כלבוש בלא ציצית, דהרי מ"מ איכא ציצית בבגד, ואף שלא קיים שום מצוה, אבל לא עבר אמירא דרחמנא שהזהיר שלא ילבוש בלא ציצית דהרי אינו מחוסר ציצית. ואף דגם על עיקר היסוד יש לדון בדבריו דיותר נראה לומר דמה דפסלינן משום מצוה הבאה בעבירה הוא כפסול בעצם, וכמו דמביא הש"ס בפרק לולב הגזול (ל גזול דומיא דפסח היינו גזול הוא כמו פסול בעל מום לקרבן...)

אבל באמת נראה לענ"ד ברור דכונת המצוה בציצית בשעה שלובש ד' כנפות איכא חיוב גברא להטיל ציצית בבגדו, ואחר לבישת הבגד מחויב הוא במצות ציצית כמו במצות תפלין, רק אם אינו לובש ליכא מצוה, וכן בסוכה אם אינו אוכל ליכא חיוב של ישיבת סוכה, אבל כשקובע לאכול מתחדש עליו חיוב סוכה כנ"ל. וראיה ברורה לזה מהא דכתב בשו"ע או"ח סימן י"ג דבנודע לו בשבת כשהוא בכרמלית שהטלית שעליו פסול לא יסיר מעליו עד שיגיע לביתו משום כבוד הבריות שהותר באיסור דרבנן של משא הציצית בשבת בכרמלית, דאיסור לבישת הטלית בלא ציצית ליכא בשבת כמו שכתוב במג"א בשם המרדכי דבשבת ליכא מ"ע של הטלית ציצית, ולבישת טלית בלא ציצית לא אסרה תורה, יעו"ש. וכן בסוכה כשמצטער הוא פטור מן הסוכה שהטעם בזה דילפינן תשבו כעין תדורו שהוא דאף אם יהיה בסוכה לא יקיים מ"ע של סוכה דלא הוי כעין תדורו ומשו"ה פטור, אבל אם היה עיקר המצוה שלא לאכול חוץ לסוכה היה ראוי להיות שמחויב למנוע מלאכול לגמרי שלא לעבור על אזהרה זו אם ליכא בזה פקו"נ כשאר המצוות, ומזה מוכח דאחר הלבישה ובשעה שאוכל אז מצות ציצית וסוכה הן מצוות חיוביות כשאר מצוות, מצה תפלין וכדומה, באופן דלפי"ז נראה לומר דסוכה שהיא ע"י מצוה הבאה בעבירה פסולה לכל ימות החג וכן בציצית.

בשלהי פרשיית המועדים שבפרשת אמור כתוב:

בסכת תשבו שבעת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסכת. למען ידעו דרתיתם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים, אני ה' אלהיכם. [ויקרא כג, מב-מג]

בכתובים אלו נצטוונו על הישיבה בסוכה בשבעת ימי החג. מהו פירושה של 'ישיבה' זו? בדברי חז"ל מופיעה הגדרה ברורה לכך:

תשבו – כעין תדורו. מכאן אמרו, כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי. כיצד? היו לו כלים נאים מעלן לסוכה, מצעות נאות מעלן לסוכה, אוכל ושותה ומטייל בסוכה ומשנן בסוכה.
[סוכה כח:]

בדברי הברייתא מבואר שהשיבה האמורה בכתוב היא **מגורים**, ואם כן ציווי התורה הוא: 'בסוכות תגורו שבעת ימים'.

הגדרה זו מובאת ביתר בהירות בדברי הירושלמי:

כתיב 'בסכת תשבו' – ואין תשבו אלא תדורו. כמה דאת אמר 'וירשתם אותה וישבתם בה'.
[ירושלמי סוכה פ"ב ה"י] שיהא אוכל בסוכה ומטייל בסוכה ומעלה כליו לסוכה.

הירושלמי קושר בין מצות השיבה בארץ – "וירשתם אותה וישבתם בה", לבין מצות השיבה בסוכה – "בסוכות תשבו שבעת ימים". בשניהם גדר המצוה אינו מעשה השיבה אלא המגורים: מגורים בארץ ישראל ומגורים בסוכה בשבעת ימי החג¹.

דברים אלו אמורים בביאור מהות המצוה, אך גדרה המדויק עדיין טעון ביאור: כיצד מתקיימת מצות הדירה בסוכה?

ביסוד הדברים עומדת מחלוקת תנאים האם קיימת חובת אכילה בסוכה בשבעת ימי החג:

רבי אליעזר אומר: ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת בלילה. וחכמים אומרים: אין לדבר קצבה, חוץ מלילי יום טוב ראשון של חג בלבד.
[משנה כז.]

הגמרא מבארת את טעם מחלוקתם:

מאי טעמא דרבי אליעזר? 'תשבו כעין תדורו' – מה דירה אחת ביום ואחת בלילה, אף סוכה אחת ביום ואחת בלילה. ורבנן? כדירה, מה דירה אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל, אף סוכה נמי אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל.
[גמ' כז.]

מדברי הגמרא עולה, כי לכל התנאים גדר המצוה הוא "כעין תדורו", ומחלוקתם היא בפירוש הגדרה זו: האם חובה לאכול בסוכה שתי סעודות ביום כפי שרגילים לאכול בבית, או שכשם שבבית אין חובת אכילה כך גם בסוכה אין חובה כזו.

לשיטת רבי אליעזר, גדר המצוה ברור: חובת אכילת שתי סעודות בכל יום. לעומת זאת, לשיטת רבנן, גדר המצוה טעון ביאור: הואיל ואין חובה על אכילת סעודה בכל יום, כיצד מתקיימת מצות "בסוכות תשבו שבעת ימים"?

לאור דברי הגמרא, "מה דירה אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל אף סוכה נמי אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל", נוקט המנחת חינוך כי מצות סוכה היא 'מצוה קיומית' התלויה ברצונו של האדם:

ונראה דהנה שני מינים יש במצוות עשה, אחד שהוא חיוב אקרקפתא דכל איש מישראל כמו תפילין ואתרוג ואכילת מצה, ומצוה כזו אם מקיים אותה עושה רצון הבורא יתברך ויתעלה כי כן צוה לו המלך ברוך הוא ואם מבטל המצוה ואינו מניח תפילין או שלא נטל לולב ביטל המצוה ועשה נגד רצונו ית' וענוש יענש. ויש מצות שאין חיוב לעשותם, כגון

¹ עם זאת, הרמב"ם [הל' סוכה פ"ו ה"ב] כותב שיש לברך 'לישב בסוכה' מעומד ואחר כך להתיישב, כדי שהמצוה תהיה 'עובר לעשייתו'. מכך נראה שהוא מבין את הכתוב "בסוכות תשבו" כפשוטו, כמצוה המתקיימת במעשה השיבה בסוכה. וכבר תמה עליו הרא"ש [פ"ד סי' ג]: "דהכניסה היא המצוה ולא השיבה... 'ובסוכות תשבו' פירוש תתעכבו, כמו 'וישב העם בקדש', וכן 'פתח אהל מועד תשבו', ולישב בסוכה היינו נמי להתעכב בסוכה, ואם כן מיקרי שפיר עובר לעשייתו אם מברך אחר השיבה". [ועיי' בית יוסף [סי' תרמג ד"ה והרמב"ם], ט"ז [שם, ס"ק ב] וביאור הגר"א [שם, ד"ה ואין נוהגין] הדנים במחלוקת זו].

ציצית, דהתורה לא חייבה אותו ללבוש בגד של ד' כנפות, ואם רוצה הולך בלא בגד של ד' כנפות ואינו נגד רצון הבורא ברוך הוא. אך אם מביא עצמו לידי חיוב, שבכיון לובש ד' כנפות לקיים מצות ציצית, זה דרך הטוב וישר... וכן מצוה זו, דהיינו סוכה, יש בה שני חלקי המצוה, דהיינו בליל א' של סוכות מצות עשה לאכול כזית בסוכה ומחויב לחזור אחר סוכה... ובשאר הלילות וימים אם רוצה אינו אוכל ואינו יושב בסוכה ואין שוב חיוב עליו כמו ציצית, אך אם אוכל מצות עשה לאכול בסוכה ומקיים רצונו ברוך הוא, אבל אם אינו אוכל אין חיוב.

[מנחת חינוך מצוה שכה אות י']

המנחת חינוך מבחין בין תפילין ולולב לציצית וסוכה: תפילין ולולב הן 'מצוות חיוביות', שחובה על כל איש מישראל לעשותן; ציצית וסוכה, לעומת זאת, הן 'מצוות קיומיות', שהעושה אותן מקבל שכר אך הנמנע מלעשותן אינו מבטל עשה².

הבנה עקרונית זו עולה גם מדברי בעל המאור:

ויש ששואלין באכילת מצה מה טעם אין אנו מברכים עליה כל ז' כמו שמברכים על הסוכה כל ז', דהא גמרינן מהדדי שלילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות בין במצה בין בסוכה... ויש להשיב, לפי שאדם יכול בשאר ימים לעמוד בלא אכילת מצה ויהיה ניזון באורז ודוחן וכל מיני פירות, מה שאין כן בסוכה שאין יכול לעמוד בלא שינה ג' ימים, והוא חייב לישן בסוכה ולטייל בה. [המאור הקטן פסחים כז].

בעל המאור שואל על החילוק בין מצה לסוכה בשבעת ימי החג: מדוע על סוכה מברכים, ואילו על מצה לא מברכים? בעל המאור משיב, כי על אף הדמיון העקרוני בין המצוות, יש לברך דווקא על סוכה, הואיל ומבחינה מעשית האדם אינו יכול להיפטר ממנה, שכן אינו יכול להימנע משינה בכל ימות החג; ממצה, לעומת זאת, האדם יכול להימנע מלאכול מצה בכל ימות החג וכך להיפטר מהמצוה, ולכן אין לברך עליה.

שאלת בעל המאור מבוססת על הנחה שמצוות אלו הן 'מצוות קיומיות'³, ולכן יש לשאול מדוע יש חילוק ביניהן לגבי ברכה. בעל המאור בתשובתו אינו חוזר מהנחה זו, אלא מגדיר שמבחינה מעשית זו מצוה שהאדם מוכרח לקיים. עולה מכך כי מצות סוכה בהגדרתה היא 'מצוה קיומית'.

הגדרה עקרונית זו עולה גם מדברי התשב"ץ:

ואף על גב דשאר ימים בר מלילה ראשונה הוו רשות גמורה, כיון דמכל מקום אי בעי אכיל לסעודת קבע, מצוה איכא, משום הכי הוי נשבע לבטל את המצוה. [תשב"ץ ח"א סי' ק]

התשב"ץ טוען ששבועה אינה חלה גם על 'מצוה קיומית', והוא מוכיח זאת מהמשנה [שבועות כט]. האומרת ששבועה שלא לעשות סוכה אינה חלה, על אף שמצות סוכה "דשאר ימים בר מלילה הראשון הוו רשות גמורה"⁴.

לעומת דברים אלו, השערי יושר טוען שמצות סוכה היא 'מצוה חיובית' גמורה, כתפילין וכלולב:

אבל באמת נראה לענ"ד ברור דכונת המצוה בציצית בשעה שלובש ד' כנפות איכא חיוב גברא להטיל ציצית בבגדו, ואחר לבישת הבגד מחויב הוא במצות ציצית כמו במצות תפילין, רק אם אינו לובש ליכא מצוה, וכן בסוכה אם אינו אוכל ליכא חיוב של ישיבת סוכה, אבל כשקובע לאכול מתחדש עליו חיוב סוכה כנ"ל. [שערי יושר ג, כ]

² המנחת חינוך מוסיף שקיימת מציאות של ביטול עשה גם במצוות אלו: כאשר לובש בגד בעל ארבע כנפות ואינו מטיל בו ציצית, או כאשר אוכל אכילת קבע או ישן מחוץ לסוכה. [המנחת חינוך מחדש, שהעושה מצוות אלו ב'מצוה הבאה בעבירה', אינו מקיים מצוה אך אינו עובר על איסור; ועי' מנחת שלמה [ח"א סי' א אות א] החולק על חידושו].

³ הגדרה זו לגבי מצוה אינה מוסכמת, אך כן מובא בשם הגר"א [מעשה רב סי' קפה].

⁴ התשב"ץ חולק על הגדרתו של בעל המאור דלעיל, שמצות סוכה היא מצוה שהאדם מוכרח לקיים, ולטענתו מצות סוכה 'רשות גמורה'.

לטענתו, מצות סוכה ביסודה אינה 'מצוה קיומית' אלא 'מצוה חיובית', אלא שהחיוב חל על האדם רק בשעה שהוא קובע לאכול. בשל כך, כאשר האדם אינו מתכוון לאכול או לישון, מצות סוכה אינה חלה עליו, אך כאשר הוא קובע את עצמו לאכילה או לשינה – מצות הסוכה חלה עליו כ'מצוה חיובית' גמורה.

הגדרה זו מופיעה כבר בדברי הרשב"א:

שהתורה אמרה 'בסכות תשבו שבעת ימים', ואמרו רבותינו ז"ל 'תשבו כעין תדורו'; ולפיכך, כשהוא צריך לסעוד סעודה או לישון, צריך לסעוד ולישון שם, אבל כל שאינו סועד, ואפילו אוכל פירות בעלמא אינו חייב על כל פנים לסעוד שם... וכן אם היה אפשר לו שלא לישון, לא היה מחויב על כל פנים ליכנס בסכה ולישון. [שו"ת הרשב"א ח"ג סי' רפז]

בדברי הרשב"א מבואר שסוכה אינה 'מצוה קיומית', אך גדר המצוה אינו מעשה האכילה או השינה אלא הדירה. בשל כך, אין חובה להימצא בסוכה, אך הרוצה לעשות אחד מ'מעשי הדירה' – אכילה או שינה – עליו לעשות זאת בסוכה.⁵

דברי הרשב"א נאמרים בתגובה לדברי 'השואל', שטען שמצות סוכה מחייבת להימצא לכל הפחות פעם אחת בכל יום בסוכה:

דלא גמרינן חמשה עשר חמשה עשר מחג המצות אלא לענין אכילה בלבד, אבל מצות ישיבה יש בכללה דברים הרבה, צריך שיתקיים אחד מהם, ואם לא קיים אחד מהם, כבר בטל המצוה, אם לא יבטל מחמת אותן הדברים הפוטרין אותה מן המצוה. [שם]

הרשב"א חולק על שיטה זו בתוקף:

כי לשון זה שאמרת: 'צריך לקיים אחד מן הדברים שיש בכלל הישיבה, ואם לא קיים כבר ביטל קיום זה', וביטול זה לא ידענו... והגע עצמך, הרי שהוצרך לדבר מצוה כל הימים, או שהיה הולך בדרך ונפטר מן הסכה, ויום אחרון של חג חזר, ויכול לעמוד בלא סעודה ובלא שינה, אין אנו מחייבין אותו לסעוד ולישון כדי לקיים מצות סוכה, שלא חייבתו התורה בכך.

[שם]

לדברי הרשב"א, אין חובה להימצא בכל יום בסוכה, ומי שאינו מעוניין לא לאכול ולא לישון אינו צריך להימצא בסוכה.⁶ עם זאת, בדברי הריטב"א נראה כשיטת 'השואל':

אבל בשאר ימי החג, כל שלא אכל קבע חוץ לסוכה, אם אכל כזית פת חוץ לסוכה ועשה שאר ענין בסוכה, יצא מחובת יום טוב וחובת סוכה. [ריטב"א כז. ד"ה הא דאמרינן]

מבואר בדברי הריטב"א שאם אינו מעוניין לאכול או לישון, עליו לעשות "שאר ענין" בסוכה כדי לקיים את מצות הישיבה בסוכה.

כשיטה זו נוקט החתם סופר:

במצוה גופה אי לאו דכתוב אחד אומר 'ששת ימים' וגו' וכתוב אחד אומר 'שבעת ימים' וגו', היו מחויבין לאכול כל שבעה. ובסוכה דלא כתיב אלא שבעת ימים, אם כן מחויב בכל יום לישב ולדור בסוכה, ורק לאכול אינו מחויב אלא לילה הראשונה, דילפינן ט"ו ט"ו מחג המצות, אכילה דסוכה מאכילה דמצוה, אבל ישיבה ודירה בסוכה חיובא איכא כל שבעה.

⁵ כעין זה מגדיר האתון דאורייתא [כלל יא]: "דסוכה היא מצוה חיובית ועצמותית, שהתורה מבקשת שנדור ז' ימים בסוכה כמו שדרין כל השנה בבית, וכאומרם ז"ל 'תשבו כעין תדורו', והא דאי בעי לא אכיל ולא יתיב בסוכה זה בעבור לפי שענין דירה כך עניינה, שהאדם הוא בחוץ ובשוק כמה זמנים ורק כשרוצה לאכול ולשתות או לישון אזי אינו אוכל ושותה וישן בחוץ רק בביתו, וזהו ענין הדירה בביתו, וכן רצתה התורה שנדור שבעת ימים בסוכה, ושפיר הוא מבוקש עצמיי וחיובי שהתורה מבקשת ענין הדירה בסוכה".

⁶ וכן עולה מדברי הטור [סי' תרלט]: "אין קצבה לסעודות של סוכה, אלא אם ירצה יאכל ואם לא ירצה לא יאכל, שאין המצוה אלא כשיאכל שלא יאכל חוץ לסוכה".

[חתם סופר אר"ח סי' תרלט סעי' ח]

השיטות המובאות עד כה נוקטות שגדר המצוה הוא ישיבת האדם בסוכה, אולם מדברי הר"ן עולה הגדרה שונה. דברי הר"ן אמורים כביאור לדין המשנה שיש להשאיר את הסוכה עומדת עד סוף החג:

סוכה שבעה כיצד? גמר מלאכול לא יתיר את סוכתו, אבל מוריד את הכלים מן המנחה ולמעלה מפני כבוד יום טוב האחרון של חג. [משנה מח.]

הר"ן כותב בטעם דין זה:

נראה לי דהיינו טעמא, דכיון דאמר רחמנא 'בסוכות תשבו שבעת ימים' צריך שתהא לו סוכה כל שבעה, והיינו דקתני סיפא 'אבל מוריד הוא הכלים מן המנחה ולמעלה מפני כבוד יום טוב האחרון של חג', כלומר שאף על פי שצריך כל שבעה לעשות סוכתו קבע, היו לו כלים נאים ומצעות נאות ראוי שיהו בסוכה כל שבעה, אפילו הכי מפני כבוד יום טוב האחרון של חג רשאי להורידן.

הר"ן מבאר שהציווי "בסוכות תשבו שבעת ימים" מלמד שהסוכה צריכה להיות קיימת בכל שבעת ימי החג, ולכן גם אם האדם גמר לאכול ולשתות ביום השביעי של החג – אסור לו לפרק את סוכתו.⁷

מדברי הר"ן עולה, שמצות הישיבה בסוכה אינה מסתכמת במעשה הגברא של הישיבה בסוכה, אלא המצוה אמורה ביחס לחפצא של הסוכה – שעליה להוות דירתו של האדם במשך שבעת ימי החג. בהתאם לכך, הסוכה צריכה לעמוד על תילה בכל שבעת ימי החג, גם בשעה שהאדם אינו מתכוון לשבת בה.⁸

הגדרה זו, שמהות המצוה היא להגדיר את הסוכה כביתו במשך שבעת ימי החג, שופכת אור על חובת האכילה בסוכה בלילה הראשון. מקורה של חובה זו בדרשה מחובת אכילת מצה בלילה הראשון של הפסח:

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: נאמר כאן 'חמשה עשר' ונאמר 'חמשה עשר' בחג המצות. מה להלן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות, אף כאן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות. והתם מנלן? אמר קרא 'בערב תאכלו מצת' – הכתוב קבעו חובה.

[סוכה כז.]

דרשה זו טעונה ביאור, שכן לגבי מצה ברור החילוק בין הלילה הראשון – "מועד צאתך ממצרים" – בו אכילת המצה היא חובה, לשאר ימות החג; לגבי סוכה, לעומת זאת, חילוק זה טעון ביאור: במה שונה הלילה הראשון משאר ימות החג, שדווקא בו האכילה היא חובה? כמו כן, על פי החילוק העקרוני בפסח בין הלילה הראשון לשאר ימות החג, כיצד ניתן ללמוד מפסח לסוכות לעניין זה?

על פי האמור יש להגדיר, שמצוות מצה בפסח זהה בהגדרתה למצוות סוכה בסוכות – בפסח המצווה היא להגדיר את המצה כלחמו, ובסוכות המצווה היא להגדיר את הסוכה כביתו. לאור השוואה זו למדו חכמים, שכשם שבליל הפסח יש חובה לאכול מצה משום שבכך האדם מגדיר שבכל ימות הפסח המצה היא לחמו, כך בליל יום טוב ראשון של סוכות יש חובה לאכול בסוכה, משום שבכך האדם מגדיר שבכל ימות החג הסוכה היא ביתו.⁹

⁷ לעומת דבריו, רש"י [מח. ד"ה לא יתיר] מבאר את טעם דין המשנה באופן אחר: "לא יתיר את סוכתו – לא יתיר אגדים שלה לסותרה, דהא כל היום חובתה לישן ולשנן, ואי אקלע ליה סעודתא אכיל לה בגוה". מדבריו עולה, שאין משמעות לעצם קיומה של הסוכה, ודברי המשנה הם בגדר הנחיה והמלצה, שמא יזדקק לסוכתו בסוף היום.

⁸ הגדרה זו, שעיקר המצוה הוא הגדרת הסוכה כדירתו, באה לידי ביטוי בפסקו של החיי אדם [כלל קמז סעי' ב]: "ויציע המטה ויכסה השלחן בסוכה ולא בביתו, כדי להראות שאין זו דירתו". [וע"ע מנחת אשר [מועדים סי' לב] המאריך לבסס הבנה זו].

⁹ כך מבאר הרב לייב מיצברג [בן מלך - חג המצות, עמ' מו]. [הרחבנו בעניין זה ב'יסודות פסחים' בשיעור חמישה עשר 'איסור חמץ ומצוות מצה'].

הגדרה זו, שהמצוה היא להגדיר את הסוכה כדירתו, מבארת את פסקו של רב נטרונאי גאון בנוגע לסוכה של בית הכנסת:

וששאלתם, האידינא מחייבי למעבד סוכה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות או לא. תשובה: כן חזינן דלא מחייבי ישראל למעבד סוכה אלא בביתיה בדירתיה, היכא דאכיל ושתי וגאני, תמורת דירתו של כל השנה כולה, אבל בתי כנסיות ובתי מדרשות אין מיוחדין אלא לשיבה לתפלה ולתורה. אבל אם עושין בשביל עוברי דרכים שאוכלים שם וישנים שם יפה הם עושים, אבל בני העיר לסמוך על סוכה של בית הכנסת לצאת בה ידי חובתן אין יוצאין אלא בסוכה של כל אחד ואחד בביתו. לפיכך כשעושים סוכה בבית הכנסת אין צריך לברך עליה, שלא לעצמן עושין אלא לעוברי דרכים. [שערי תשובה סי' שט]

רב נטרונאי גאון פוסק שראוי לעשות סוכה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לצורך עוברי הדרכים, ואף על פי כן בני העיר אינם יכולים לסמוך על סוכה זו, ועל כל אחד לבנות סוכה בביתו – "היכא דאכיל ושתי וגאני, תמורת דירתו של כל השנה כולה".

עולה מדבריו שקיימים שני חיובים שונים:

- א. חובה לשבת בסוכה, ואדם יכול לקיים חובה זו גם בסוכה שאינה שלו¹⁰ (ולכן אורחים יכולים לשבת בסוכת בית הכנסת).
- ב. חובה לבנות סוכה "היכא דאכיל ושתי וגאני, תמורת דירתו של כל השנה כולה".

נראה, כי רב נטרונאי גאון מאמץ את שתי ההבנות דלעיל בגדר מצות השיבה בסוכה, והוא רואה אותן כשני דינים הקיימים זה לצד זה. כך, חובה ש'ניהוגי הדירה' של כל השנה – אכילה ושינה – יעשו בסוכה, ובנוסף חובה לבנות סוכה במקום הדירה, ובכך האדם מגדיר שהסוכה היא דירתו לכל ימות החג¹¹.

לסיום השיעור נעיר שתי הערות:

- א. האחרונים דנו בגדר אכילה או שינה מחוץ לסוכה, האם יש באכילה זו איסור או ביטול עשה בלבד: הפני יהושע [כה. ד"ה במשנה] כותב ש"איכא נמי איסורא בקום ועשה כשאוכל ושותה מחוץ לסוכה", ואילו רבי עקיבא איגר [שם] כותב: "דאין על אכילה איסור כלל שלא לאכול חוץ לסוכה, אלא דמוטל עליו לקיים מצות עשה שיהיה אכילתו בסוכה", ולכן אכילה מחוץ לסוכה מהווה ביטול מצוה בשב ואל תעשה¹². הרב ישי אנגלמן [במאמרו 'בסוכות תשבו' – למהותה של מצוות השיבה בסוכה, מדברה ב עמ' 146-147] טוען כי מחלוקת זו נעוצה בהבנות דלעיל ביסוד מצות השיבה בסוכה: לפי שיטת הרשב"א וסיעתו, שהמצוה היא שניהוגי הדירה ייעשו בסוכה, מסתבר שבאכילה ושינה מחוץ לסוכה יש ביטול עשה ב'שב ואל תעשה' בלבד. לעומת זאת, לפי שיטת הר"ן, שהמצוה היא לקבוע את הסוכה לדירתו בשבעת ימי החג, ניתן להבין כי באכילה ובשתיה מחוץ לסוכה יש פגיעה בהגדרת הסוכה כביתו, ולכן יש בכך איסור בקום ועשה¹³.

¹⁰ כשיטת רבנן [כז:]: החולקים על רבי אליעזר וסוברים: "אף על פי שאמרו אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון בלולבו של חבירו, אבל יוצא ידי חובתו בסוכתו של חבירו".

¹¹ כך מבאר קונטרס הביאורים [סוכה סי' יז אות א].

¹² הבנות אלו עומדות ביסוד מחלוקת האחרונים בדין אונן [פרי מגדים אשל אברהם תרמ, י; בכורי יעקב תרמ, יט] ובדין ספייה לקטן מחוץ לסוכה [מגן אברהם תרמ, ג; הליכות שלמה מועדים ח"ב עמ' קעז]. [וע"ע בדברי האבני נזר [אר"ח סי' תפא אות ה-ח] המפליג וטוען שבסוכה כל שבעה אין קיום מצוה אלא איסור אכילה ושתייה מחוץ לסוכה].

¹³ נראה שבהבנה עקרונית זו נוקט הצפנת פענח [הל' סוכה פ"ו ה"ב] המייסד שיטה ייחודית: "דעיקר דירה של אדם הוא מקום פיתא, נמצא כך, דבמה שהוא אוכל הוא עושה את הסוכה לסוכה... ובזה אתי שפיר מה שהקשה התוס' ברכות ד' י"א ע"ב דלמה אין מברכין על שינת סוכה, ע"ש, דזה לא הוה קיום מצוה רק שאסור לישן חוץ לסוכה משא"כ אכילה שבזה עושה את הסוכה לסוכה". לדבריו, האכילה היא המגדירה את הסוכה כדירתו, ולכן היא מהווה מעשה מצוה חיובי; שינה, לעומת זאת, אינה מגדירה את הסוכה כביתו, ולכן אין בה מצוה חיובית אלא איסור עשה – אסור לישון מחוץ לסוכה משום שיש בכך פגיעה בהגדרת הסוכה כדירתו.

ב. דברינו דלעיל בביאור טעם חובת הסוכה בלילה הראשון, שבלילה הראשון האדם מגדיר את הסוכה כביתו לימות החג, מבוססים על ההבנה שהמצוה היא במעשה הישיבה המתקיים על ידי האכילה. אמנם, בעל הברכת שמואל [חידושי ושיעורי מרן ר' ברוך בער ח"ג עניינים סי' א] מציע הבנה שונה לחובה זו: "כמו במצה, דהתם הויה המצה עצמה חפצא דמצוה, וכן גם בסוכה בליל ראשון, האכילה גופא, דהיינו הכזית פת שאוכל, הוי גדר חפצא דמצוה". לפי הצעה זו, המצוה בלילה הראשון היא, בדומה למצות אכילת מצה בליל פסח, בעצם מעשה האכילה. לפי זה, חובת האכילה בלילה הראשון של החג שונה ביסודה ממצות הישיבה הקיימת בשאר ימות החג¹⁴.

בעזרת ה' בשיעור הבא נעסוק בפטור מצטער מן הסוכה.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל

ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל

---

¹⁴ הבנות אלו עומדות ביסוד מחלוקות שונות בגדרי מצוה זו; עיי' הררי קדם [ח"א סי' קיד] הדין בכך, ואכמ"ל.